

УДК 347.6

<https://doi.org/10.34142/23121661.2023.37.08>

orcid. org / 0000-0002-2217-8577

© Гелашвілі А.Г., 2023

А.Г. Гелашвілі

**ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ПРАВА ДИТИНИ
НА ДОСТАТНІЙ РІВЕНЬ ЖИТТЯ ПРИ
УКЛАДАННІ ДОГОВОРА ПРО
ПРИПИНЕННЯ ПРАВА ДИТИНИ НА
АЛІМЕНТИ У ЗВ'ЯЗКУ З НАБУТТЯМ
ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА НЕРУХОМІСТЬ**

A. Gelashvili

**LEGAL GUARANTEES OF THE CHILD'S
RIGHT TO AN ADEQUATE STANDARD
OF LIVING WHEN CONCLUDING AN
AGREEMENT ON THE TERMINATION
OF THE CHILD'S RIGHT TO ALIMONY
IN CONNECTION WITH THE ACQUISITION
OF OWNERSHIP OF REAL ESTATE**

***Анотація.** У статті проаналізовані правові гарантії майнових прав дитини, які передбачені чинним законодавством України, при укладенні договору про припинення права дитини на аліменти у зв'язку з набуттям права власності на нерухоме майно. Зазначено, що всі правові гарантії закріплюються в імперативних нормах і за своєю суттю, є мірами щодо обмеження свободи договору. Їх основна мета – забезпечити дитині право на достатній рівень життя до досягнення дитиною повноліття. До таких гарантій належать обмеження щодо предмету договору про припинення права на аліменти; система внутрішнього та зовнішнього контролю за укладенням такого договору; обмеження щодо звернення стягнення на нерухоме майно та укладення щодо нерухомого майна правочинів. Зазначається, що незважаючи на достатньо дієвий механізм правових гарантій, який закріплений у СК, усе ж таки існує необхідність щодо його удосконалення. По-перше, необхідно законодавчо визначити вимоги щодо нерухомого майна, яке може бути предметом цього договору. Таке майно має бути здатне задовольнити майнові потреби дитини. По-друге, необхідно посилити правові гарантії на випадок відчуження нерухомого майна. Окрім дозволу органу опіки та піклування на вчинення правочину щодо розпорядженням нерухомим майном, необхідно закріпити обов'язок заміни такого нерухомого майна на інше нерухоме майно, яке здатне бути задовольнити майнові потреби дитини до досягнення повноліття. По-третє, потребує закріплення обов'язок батьків щодо страхування нерухомого майна на випадок його знищення або пошкодження.*

Ключові слова. *Аліментні зобов'язання, сімейний договір, право дитини на достатній рівень життя, договір про припинення права дитини на аліменти у зв'язку з набуттям права власності на нерухомість.*

Abstract. *The purpose of the article is to define legal guarantees aimed at ensuring the child's right to an adequate standard of living at the conclusion of an agreement on the termination of the right to alimony in connection with the acquisition of ownership of real estate. Results and conclusions. The article analyzes the legal guarantees of the property rights of the child, which are provided for by the current legislation of Ukraine, when concluding an agreement on the termination of the child's right to alimony in connection with the acquisition of ownership of real estate. It is noted that all legal guarantees are enshrined in imperative norms and, in their essence, are measures to limit the freedom of contract. Their main goal is to provide the child with the right to an adequate standard of living until the child reaches the age of majority. Such guarantees include restrictions on the subject of the agreement on the termination of the right to alimony; the system of internal and external control over the conclusion of such an agreement; restrictions on foreclosure on real estate and the conclusion of transactions in relation to real estate. It is emphasized that despite the sufficiently effective mechanism of legal guarantees, which is enshrined in the IC, there is still a need for its improvement. First, it is necessary to indicate the requirements for real estate that may be the subject of this contract. Such property must be able to meet the property needs of the child. Secondly, it is necessary to strengthen legal guarantees in case of disposal of real estate. In addition to the permission of the guardianship authority to make a transaction regarding the disposal of real estate, it is necessary to consolidate the obligation to replace such real estate with other real estate that can meet the property needs of the child before reaching the age of majority. Thirdly, it is necessary to consolidate the obligation of parents to insure real estate in case of its destruction or damage.*

Key words. *Alimony obligations, a family contract, the right of the child to a sufficient standard of living, an agreement on the termination of the child's right to alimony in connection with the acquisition of ownership of real estate.*

Постановка проблеми. Аліментні відносини мають тривалу історію розвитку. Їх існування засноване на природній потребі всього живого турбуватися про майбутнє покоління. Але з утворенням держави ці відносини трансформувалися в юридичний зв'язок між батьками та дітьми. За словами Г. Ф. Шершеневича, спочатку свого існування людина, як і будь-яка інша істота, є абсолютно безпорадною й без сприяння інших осіб повинна бути приречена на загибель.

Необхідна допомога може бути організована в суспільстві двояким чином: або вона надається безпосередньо суспільством, серед якого людина народжується, або покладається на батьків. Сучасна держава дотримується другого вихідного начала і покладає на батьків обов'язок вигодовування та виховання та передає їм необхідну для цієї мети владу.

Аліментні зобов'язання між батьками та дітьми виникають між батьками та дітьми з моменту народження дитини, не залежать від волі суб'єктів та мають тривалий характер (до досягнення дитиною 18 річного віку).

У Сімейному кодексі України (далі СК) передбачені лише дві підстави для дострокового припинення цього зобов'язання. По-перше, у зв'язку з тим, що аліментне зобов'язання тісно пов'язане з особистістю сторін, смерть батька, матері або дитини є підставою для його припинення. По-друге, аліментні зобов'язання можуть бути припинені шляхом укладення договору про припинення права дитини на аліменти у зв'язку з набуттям права власності на нерухоме майно.

Припинення аліментного зобов'язання шляхом укладення договору значно підвищує ризик порушення майнових прав та інтересів дитини. Дитина є суб'єктом, який не має необхідного рівня дієздатності, у зв'язку з чим не може самостійно усвідомити ризики порушення своїх прав і не може повно. Мірою захистити свої права та інтереси в разі їх порушення. Саме тому, надаючи батькам можливість укладення договору про припинення права дитини на утримання, держава повинна створити дієвий механізм гарантій дотримання майнових прав та інтересів дитини. У зв'язку з цим, дослідження договору про припинення права дитини на аліменти в аспекті наданих державою гарантій дотримання майнових прав дитини є досить актуальним напрямом, особливо в період рекодифікації ЦК України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Договір про припинення права на аліменти є досить новим видом сімейно-правового договору. Його укладення стало можливим лише з набуттям чинності СК України з 1 січня 2004 року. Саме з цього часу він і став предметом вивчення цивілістів, у наукові інтереси яких входило дослідження проблем сімейного права. В Україні безпосередньо договір про припинення в дитини права на аліменти у зв'язку з набуттям права власності на нерухоме майно досліджувався такими вченими, як: В. К. Антошкіна, Л. В. Афанасьєва, Г. Ахмач, І. В. Жилінкова, О. В. Розгон, О. М. Пономаренко, Р. І. Таш'ян та інші. Глибоке системне дослідження цього договору було проведено М. Б. Мельник у дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук «Припинення аліментних зобов'язань набуттям дитиною майна: загальнотеоретичне дослідження». Однак визначення правових гарантій, спрямованих на забезпечення дитині права на достатній рівень життя при укладенні договору про припинення права на аліменти у зв'язку з набуттям права власності на нерухоме майно, залишилось поза увагою вчених, що так само дозволяє сформулювати мету цієї статті.

Метою статті є визначення правових гарантій, спрямованих на забезпечення дитині права на достатній рівень життя при укладенні договору про припинення права на аліменти у зв'язку з набуттям права власності на нерухоме майно.

Виклад основного матеріалу. Договір про припинення права дитини на аліменти у зв'язку з набуттям права власності на нерухоме майно регулюється ст. 190 СК України. На жаль, у СК не закріплено легальне визначення цього

договору, що, в принципі, є загальною проблемою у сфері нормативного регулювання сімейних договорів. Як слушно зазначила О. М. Пономаренко, нормативне регулювання окремих видів сімейних договорів в Україні знаходиться на недостатньо високому і якісному рівні. У СК не визначено поняття жодного з поійменованих договорів (шлюбного договору, договору про надання утримання, договору про визначення місця проживання дитини та інших). Але визначення поняття конкретного договору має велике смислове значення, оскільки відображає сутність цього правового явища й визначає основні його характеристики [1, с. 148–151]. Відсутність нормативно визначеної конструкції цього договору породжує низку проблем, пов'язаних з визначенням його юридичної характеристики.

Так, у науковій літературі дискусійним є питання щодо реальності або консенсуальності такого договору. О. В. Розгон вважає, що не можна говорити про консенсуальність або реальність договору про припинення права на аліменти, адже здійснення дій його сторонами в неналежній формі або з недотриманням вимог щодо державної реєстрації позбавляє цей договір чинності [2, с. 201]. Складно погодитися з такою аргументацією, оскільки дотримання сторонами договору вимог щодо форми та державної реєстрації переходу речових прав жодним чином не впливає на визначення договору як реального або консенсуального. Реальність або консенсуальність договору залежить від його сутності та мети, яка ставиться законодавцем щодо його правового регулювання.

Зазвичай реальними нормативно визначаються ті договори, у яких порушений баланс інтересів сторін. Це відбувається у випадках участі однієї зі сторін договору «слабкого» суб'єкта. І саме для вирівнювання такого балансу, з метою встановлення підвищених гарантій дотримання прав та інтересів «слабкої сторони», законом імперативно визначається договір як реальний. Як слушно зазначає О. С. Яворська досліджуючи договір довічного утримання, конструкція договору довічного утримання як реального договору сприяє захисту інтересів більш слабкої сторони договору – відчужувача і в такий спосіб збалансовує, вирівнює статус сторін [3; С. 5]. Такої ж думки дотримується й С. Вавженчук, який, досліджуючи сутність реального та консенсуального договорів, наголошує, що «визначаючи на нормативному рівні в тому чи тому разі модель консенсуального або реального договору, необхідно зважати на те, що береться до уваги необхідність встановлення певного рівня захисту права особи, що передає річ за договором (наприклад, власник речі, вигодонабувач, перевізник, володілець речі тощо) у разі його порушення» [4; с. 12–13]. Такий рівень захисту надає саме конструкція реального договору.

Отже, з урахуванням вищезазначеного, договір про припинення права дитини на аліменти у зв'язку з набуттям права власності на нерухоме майно необхідно вважати винятково реальним договором.

Крім того, договір про припинення права дитини на аліменти у зв'язку з набуттям права власності на нерухомість, є імперативно оплатним, що також є гарантією дотримання майнових прав дитини. Оплатність його проявляється в тому, що за цим договором право дитини на аліменти припиняється у зв'язку передачею платником аліментів (одного з батька) права власності на нерухоме майно дитині або дитині й тому з батьків, із яким дитина проживає на праві спільної часткової власності.

При характеристиці цього договору як оплатного, велике значення також має його ризиковий (алеаторний) характер. Алеаторний характер договору про припинення права дитини на аліменти виражається в тому, що не завжди, за думкою, Р. Таш'яна існує змога обчислити суму аліментів, право на отримання яких припиняється за цим договором, оскільки не завжди можна чітко передбачити момент припинення обов'язку щодо сплати аліментів, а отже, визначити їх розмір [5, с. 64–73]. Однак така аргументація потребує певного уточнення.

Не заперечуючи алеаторний характер, необхідно зазначити, що момент припинення обов'язку щодо аліментів визначених законодавством – досягнення дитиною 18 річного віку. Але розмір аліментів, дійсно, не можна передбачити на момент укладення договору, оскільки він може змінюватися протягом існування аліментного зобов'язання. Саме тому, складно при укладенні договору зрозуміти, чи буде він еквівалентним. Але не викликає сумнівів той факт, що наслідком укладення такого договору в жодному разі не може бути погіршення майнового становища дитини. Майновий стан дитини не може бути гіршим, ніж у разі щомісячної сплати аліментів.

Саме алеаторний характеру договору про припинення права дитини на аліменти й необхідність гарантувати дотримання права дитини на достатній рівень життя обумовлює імперативне обмеження в законодавстві його предмета. Предметом договору про припинення права дитини на аліменти може бути винятково нерухоме майно. Таке обмеження щодо предмета договору обґрунтовується високою вартістю нерухомого майна, економічною та соціальною його значущістю, а також високою дохідністю, низьким ступенем впливу інфляції, а також особливим правовим режимом цього майна. Лише перехід до дитини права власності на нерухоме майно може бути альтернативним сплаті аліментів способом гарантувати дитині право на достатній рівень життя.

Відповідно до ст. 181 ЦК під нерухомим майном розуміються земельні ділянки, а також об'єкти, розташовані на земельній ділянці, переміщення яких є неможливим без їх знецінення та зміни їхнього призначення.

Відповідно до ст. 5 Закону «Про державну реєстрацію речових прав та їх обтяжень» до нерухомого майна належать земельні ділянки, житлові будинки,

будівлі, споруди, а також їхні окремі частини, квартири, житлові та нежитлові приміщення, меліоративні мережі, складові частини меліоративної мережі.

Нерухоме майно як об'єкт цивільних прав має специфічні риси. По-перше, нерухомі речі мають індивідуально-визначені ознаки, що дозволяє використовувати при порушенні права власності дитини на нерухоме майно віндикаційний позов, що також є певної гарантією захисту права власності дитини. Індивідуальні ознаки нерухомої речі вивляються в наявності в такої речі реєстраційного номеру, який визначається в реєстрі. По-друге, нерухома річ належить до категорії неспоживчої речі, тобто до речей, які призначені для неодноразового використання, що зберігає при цьому свій первісний вигляд протягом тривалого часу. Такі речі призначені тривалий час задовольняти потреби власника при їх використанні, а тому нерухоме майно здатне забезпечити майнові потреби дитини протягом усього часу існування обов'язку батьків утримувати дитину. По-третє, нерухомі речі тісно пов'язані із земельною ділянкою, їх переміщення в просторі не можливе без втрати їх цільового призначення, тобто нерухоме майно характеризує амобільність. Воно завжди знаходиться за однією адресою. Його наявність та стан легко відстежити, що також є важливим у механізмі гарантій прав дитини.

На жаль, у законодавстві не передбачені вимоги щодо нерухомого майна, право власності, на яке передається за договором про припинення права дитини на аліменти. Однак у науковій літературі активно порушується питання щодо вимог до нерухомого майна, яке може бути предметом договору про припинення права дитини на аліменти.

Наприклад, Ю. О. Удовенко зазначає, що «земельна ділянка може бути предметом договору лише за умови, що її використання дасть змогу забезпечувати майнові інтереси дитини (унаслідок її використання або отримання доходів від використання)» [6, с. 153]. О. В. Розгон також погоджується з тим, що не будь-яке нерухоме майно, право власності на яке передається за цим договором, буде здатне забезпечити майнові права дитини. Так, вона пише, що «перелік нерухомого майна, яке може передати один із батьків дитині, не є вичерпним. Але передача нерухомого майна, наприклад, виробничого призначення, буде не зовсім доцільним для дитини, оскільки приведе до певних складнощів щодо виконання обов'язку утримання такого майна, через що не зовсім відповідатиме інтересам дитини, тоді тягар утримання здійснюватиме інший із батьків, хто проживає разом із дитиною» [3; с. 202].

М. Б. Мельник досліджуючи нерухоме майно як предмет договору про припинення права дитини на аліменти навіть уводить новий термін – «сімейно-правовий статус майна», під яким розуміє придатність нерухомого майна до задоволення майнових інтересів дитини до досягнення нею повноліття [7, с. 77].

Вважаю за необхідне погодитися з думкою тих вчених, які наголошують на тому, що предметом договору про припинення права дитини на аліменти може бути лише те майно, здійснення права власності щодо якого, зможе забезпечити дитині право на достатній рівень життя. До такого майна може належати як майно, що безпосередньо, здатне задовольняти насущні потреби дитини (наприклад, житло), так і майно, участь якого у цивільному обороті, здатне приносити дохід, достатній для забезпечення дитині права на достатній рівень життя. Майно, яке не відповідає таким умовам, не може бути предметом договору про припинення права дитини на аліменти. До такого майна, наприклад, належать меліоративні мережі та складові частини меліоративних мереж, які відповідно до Закону «Про державну реєстрацію речових прав та їх обтяжень» також є нерухомим майном, але таке майно в жодному разі не може гарантувати дитині право на достатній рівень життя. Саме тому, у системі гарантій важливим елементом є система контролю щодо відповідності нерухомого майна майновим правам дитини.

Контроль щодо здатності нерухомого майна задовольнити майнові інтереси дитини здійснюють різні суб'єкти.

По-перше, такий контроль здійснюється тим одним із батьків, з яким дитина буде проживати й на якого, у зв'язку з укладенням такого договору, покладається обов'язок утримувати дитину самотійно до досягнення нею повноліття. Відповідно до ст. 190 СК договір про припинення права дитини на аліменти, за загальним правилом, укладається між одним із батьків, з яким дитина проживає, і одним із батьків, який проживає від дитини окремо. З таким підходом законодавця щодо сторін цього договору важко погодитися. Не є випадковим, що такий підхід зазнав конструктивної критики з боку вчених. Так, О. М. Пономаренко справедливо зазначає, що «виникає парадоксальна ситуація, дитина, з одного боку, визнається суб'єктом сімейного права, за ним закріплюється право на договірне регулювання сімейних відносин, з другого боку, вона позбавлена права на укладання конкретних видів сімейних договорів, спрямованих на регулювання відносин за його участю. За думкою науковця, участь батьків в укладенні сімейного договору має обмежуватися лише роллю законного представника, який діє від імені та на користь дитини» [8; с. 137–139]. Має спільні погляди і О. В. Розгон, яка зауважує, що «однією зі сторін у цьому договорі є той із батьків, хто передає нерухоме майно, а іншою – дитина, від імені якої діє другий із батьків, з яким проживає дитина, як законний представник, якщо їй не виповнилося 14 років» [2, с. 202–203]. Виконання тим із батьків, з яким не проживає дитина, ролі законного представника, в жодному разі не зменшує гарантій дотримання прав дитини при укладенні такого договору, оскільки його укладення має наслідки також і для того з батьків, з яким дитина проживає, саме на нього покладається обов'язок утримувати дитину. Тому такий

із батьків має зацікавленість, щоб нерухоме майно найкращим чином забезпечувало майнові потреби дитини.

По-друге, такий контроль здійснюється органом опіки та піклування, дозвіл якого на укладення такого договору батькам необхідно отримати. Така вимога загалом відповідає законодавству у сфері охорони прав дитини. Так, відповідно до ст. 17 Закону «Про охорону дитинства» батьки або особи, які їх замінюють, не мають права без дозволу органу опіки та піклування вчиняти правочини щодо нерухомого майна, право власності на яке належить дитині, а у випадках, визначених законом, також щодо нерухомого майна, право користування яким належить дитині, відмовлятися від належних дитині майнових прав, зобов'язуватися від імені дитини порукою чи видавати письмові зобов'язання. Необхідність контролю органу опіки та піклування за вчиненням правочину щодо майна дитини є необхідним елементом у механізмі гарантій прав дитини.

По-третє, контроль здійснюється нотаріусом. Відповідно до ст. 190 СК договір про припинення права дитини на аліменти нотаріально посвідчується. Згідно зі ст. 5 Закону «Про нотаріат» обов'язками нотаріуса є сприяння фізичним та юридичним особам у здійсненні їх прав та захисті законних інтересів, роз'яснення прав і обов'язків, попередження про наслідки вчинюваних нотаріальних дій для того, щоб юридична необізнаність не могла бути використана їм на шкоду.

Наголосимо на тому, що система контролю, яка закріплена в чинному СК України є логічною та повною. Вона здатна максимально гарантувати дотримання прав дитини при укладенні договору про припинення права на аліменти.

Важливою гарантією дотримання прав дитини при укладенні цього договору є також імперативна заборона щодо стягнення нерухомого майна, право власності на яке передане дитині. Таке обмеження відповідає меті договору – забезпечити дитині право на достатній рівень життя за рахунок передання права власності на нерухоме майно. Саме тому, заборона звернення стягнення на нерухоме майно є обґрунтованим та логічним.

Крім того, відповідно до ч. 5 ст. 190 СК майно, одержане дитиною за цим договором, може бути відчужене до досягнення нею повноліття лише з дозволу органу опіки та піклування. Контроль органу опіки та піклування за вчиненням правочину з нерухомим майном також є гарантією дотримання майнових прав дитини. Не викликає сумнівів, що орган опіки та піклування не може дати згоди щодо вчинення безоплатного правочину стосовно нерухомого майна. При ухваленні рішення щодо надання дозволу на вчинення оплатного правочину, орган опіки та піклування має виходити винятково з інтересів дитини. Тому дозвіл органу опіки та піклування може бути виданий лише якщо в разі вчинення такого правочину майновий стан дитини не погіршиться, а в ідеалі – покращиться. Акцентуємо увагу на тому, що відчуження нерухомого майна є

можливим лише в разі, якщо замість такого нерухомого майна, дитина стане власником іншого нерухомого майна, за рахунок якого будуть задовольнятися майнові права дитини до досягнення нею повноліття.

На жаль, у законодавстві не закріплено жодних гарантій дотримання права дитини на достатній рівень життя в разі знищення або істотного пошкодження нерухомого майна, тому закономірним буде закріплення в законодавстві обов'язку батьків щодо страхування нерухомого майна.

Висновки. Вищезазначене дозволяє дійти висновку що законодавчо закріплений механізм гарантій дотримання права дитини на достатній рівень життя, при укладенні договору про припинення права дитини на аліменти у зв'язку з набуттям права власності на нерухоме майно потребує вдосконалення. По-перше, необхідно зазначити вимоги щодо нерухомого майна, яке може бути предметом цього договору. Таке майно має бути здатне задовольнити майнові потреби дитини. По-друге, необхідно посилити правові гарантії на випадок розпорядження нерухомим майном. Окрім дозволу органу опіки та піклування на вчинення правочину щодо розпорядження нерухомим майном, необхідно закріпити обов'язок заміни такого нерухомого майна на інше нерухоме майно, яке здатне бути задовольнити майнові потреби дитини до досягнення повноліття. По-третє, потребує закріплення обов'язок батьків щодо страхування нерухомого майна на випадок його знищення або пошкодження.

Література

1. Пономаренко О. М. Юридична техніка: доктринальні основи та проблеми викладання: [тези доповідей та повідомлень учасників науково-практичної конференції (м. Харків, 30 вересня – 1 жовтня 2015 року)] / за ред. Проф. В. В. Комарова та І. Д. Шутака. Харків : Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2015. С. 148–151; 2. Розгон О. В. Договори у сімейному праві України : монографія. Київ: Ін Юре, 2018; 3. Яворська О. С. Договір довічного утримання: проблеми теорії і практики застосування. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2009. № 3; 4. Вавженчук С. До питання класифікації договорів на консенсуальні та реальні договори (частина 2). Підприємництво, господарство і право. 2020. № 10; 5. Таш'ян, Р. І. Договір про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно. Проблеми законності: Академ. зб. наук. праць/ Відпов. ред. В. Я Тацій. Харків: Нац. юр. акад. України 2010. С. 64–73; 6. Удовенко Ю. О. Припинення права на аліменти на дитину у зв'язку з переданням права власності на земельну ділянку: проблеми теорії та практики. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2018. №4 (109); 7. Мельник М. Б. Припинення аліментних зобов'язань набуттям дитиною майна: загальнотеоретичне дослідження. Дис. д-ра наук 12.00.01. Київ, 2019; 8. Пономаренко О. М. До питання про участь дитини в укладанні сімейних договорів. Актуальні проблеми приватного права: матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 94 річниці з дня народження д-ра юрид. наук. проф., чл.-кор. АН УРСР В.П. Маслова (Харків, 19 лютого 2016 р.). Харків: Право, 2016.